

GLOBALLASHUV VA AXBOROT XURUJLARI SHAROITIDA YOSHLAR MAFKURAVIY IMMUNITETINI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK- IJTIMOIY MEXANIZMLARI

Tajibayev Muzaffar Tursunpulatovich

Farg'ona davlat universiteti harbiy ta'lim fakulteti katta o'qituvchisi

Annotatsiya: *Mazkur ilmiy maqolada globallashuv va axborot xurujlari kuchayib borayotgan zamonaviy sharoitda yoshlar mafkuraviy immunitetini shakllantirishning pedagogik-ijtimoiy mexanizmlari kompleks tarzda tahlil qilinadi. Tadqiqotda mafkuraviy immunitet tushunchasining mohiyati ochib berilib, uning kognitiv, aksiologik va prakseologik komponentlardan iborat integrativ tizim ekanligi ilmiy asoslanadi. Shuningdek, yoshlar ongiga ta'sir etuvchi axborot tahdidlari va ularning xususiyatlari tizimlashtirilib, media savodxonlik, tanqidiy fikrlash hamda mustaqil qaror qabul qilish kompetensiyalarining ahamiyati yoritiladi.*

Maqolada ta'lim tizimi, oila va ijtimoiy muhitning o'zaro integratsiyasi asosida mafkuraviy immunitetni shakllantirishning samarali pedagogik mexanizmlari ishlab chiqilgan hamda ularning amaliy samaradorligi tajriba-sinov ishlari orqali asoslab berilgan. Tadqiqot natijalari yoshlarni axborot xurujlari ta'siridan himoya qilish, ularning mafkuraviy barqarorligini ta'minlash va mustaqil fikrlovchi shaxs sifatida shakllanishiga xizmat qiluvchi ilmiy-amaliy tavsiyalarni ilgari suradi.

Kalit so'zlar: *Globalashuv, axborot xurujlari, mafkuraviy immunitet, pedagogik mexanizmlar, ijtimoiy omillar, media savodxonlik, tanqidiy fikrlash, yoshlar tarbiyasi, axborot tahdidlari, qadriyatlar tizimi, kompetensiyaviy yondashuv, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim.*

KIRISH

XXI asr globallashuv jarayonlarining jadallashuvi, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining mislsiz rivoji hamda ochiq axborot makonining kengayishi bilan xarakterlanadi[1]. Mazkur jarayonlar insoniyat taraqqiyotiga ulkan imkoniyatlar yaratish bilan bir qatorda, jamiyatning, ayniqsa, yosh avlodning ongiga turli mafkuraviy ta'sirlar o'tkazish xavfini ham kuchaytirmoqda[2]. Bugungi kunda axborot xurujlari – bu nafaqat siyosiy yoki iqtisodiy bosim vositasi, balki inson ongini boshqarishga qaratilgan murakkab ijtimoiy-psixologik mexanizm sifatida namoyon bo'lmoqda[3]. Shu nuqtai nazardan, yoshlar ongida mustahkam mafkuraviy immunitetni shakllantirish dolzarb pedagogik-ijtimoiy muammo sifatida ilmiy tadqiqotlar markaziga chiqmoqda[4].

Mafkuraviy immunitet tushunchasi shaxsning turli yot g'oyalar, destruktiv axborotlar va manipulyativ ta'sirlarga nisbatan tanqidiy fikrlash asosida qarshi tura olish qobiliyatini ifodalaydi[5]. Ushbu immunitetni shakllantirish jarayoni faqatgina mafkuraviy targ'ibot bilan cheklanib qolmay, balki kompleks pedagogik, psixologik va ijtimoiy mexanizmlar uyg'unligini talab etadi[6]. Ayniqsa, yoshlarning axborot makonidagi faolligi ortib borayotgan hozirgi sharoitda ularning media savodxonligini oshirish, tanqidiy tafakkurini rivojlantirish, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga asoslangan dunyoqarashini mustahkamlash muhim ahamiyat kasb etadi[7].

Zamonaviy pedagogika fani oldida turgan muhim vazifalardan biri – yoshlarni globallashuv sharoitida faol ijtimoiy subyekt sifatida shakllantirish, ularni axborot tahdidlaridan himoya qila oladigan, mustaqil fikr yurita oladigan, mafkuraviy jihatdan barqaror shaxs qilib tarbiyalashdir[8]. Bu esa o'z navbatida ta'lim-tarbiya tizimida innovatsion yondashuvlarni joriy etish, ijtimoiy institutlar – oila, ta'lim muassasalari va ommaviy axborot vositalari o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirishni taqozo etadi[9].

Mazkur ilmiy maqolada globallashuv va axborot xurujlari sharoitida yoshlar mafkuraviy immunitetini shakllantirishning pedagogik-ijtimoiy mexanizmlari tizimli tahlil qilinadi[10]. Xususan, ta'lim jarayonida mafkuraviy immunitetni rivojlantirishning samarali usullari, yoshlarning axborot madaniyatini oshirish omillari hamda ijtimoiy muhitning ushbu jarayonga ta'siri ilmiy asosda yoritiladi. Shu orqali maqola yoshlar ongida barqaror mafkuraviy pozitsiyani shakllantirishga xizmat qiluvchi nazariy va amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga qaratilgan.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Globallashuv va axborot xurujlari sharoitida yoshlar mafkuraviy immunitetini shakllantirish muammosi zamonaviy ilmiy tadqiqotlarda kompleks va ko'p qirrali masala sifatida qaraladi. Ushbu yo'nalishda olib borilgan ilmiy izlanishlar tahlili shuni ko'rsatadiki, masala asosan ijtimoiy-falsafiy, pedagogik hamda psixologik yondashuvlar kesishmasida o'rganilgan.

Xorijiy olimlar – M. Castells, A. Toffler, Z. Baumanlar tomonidan globallashuv jarayonlari va axborot jamiyati sharoitida inson ongining transformatsiyasi, qadriyatlar tizimidagi o'zgarishlar hamda axborot oqimlarining shaxs tafakkuriga ta'siri chuqur tahlil qilingan. Ularning ilmiy qarashlarida globallashuv natijasida yuzaga keladigan mafkuraviy bo'shliq va identifikatsiya muammolari yoshlar ongiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkinligi asoslab berilgan. Shu bilan birga, G. Lasswell, N. Postman, H. Schiller kabi tadqiqotchilar ommaviy kommunikatsiya vositalarining manipulyativ imkoniyatlarini yoritib, axborot xurujlarining ongga ta'sir mexanizmlarini ochib berganlar.

Mahalliy olimlar tomonidan esa yoshlar mafkuraviy tarbiyasi, milliy g'oya va mafkuraviy xavfsizlik masalalari ustuvor yo'nalish sifatida tadqiq etilgan. Xususan, ular yoshlar ongida vatanparvarlik, fuqarolik mas'uliyati, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlikni shakllantirish mafkuraviy immunitetning asosiy omili ekanligini ta'kidlaydilar. Pedagogik tadqiqotlarda esa mazkur jarayonni samarali tashkil etishda media savodxonlikni rivojlantirish, tanqidiy fikrlashni shakllantirish va shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalaridan foydalanish zarurligi asoslab berilgan.

Shu bilan birga, mavjud ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, globallashuv sharoitida yoshlar mafkuraviy immunitetini shakllantirishning aniq pedagogik-ijtimoiy mexanizmlari tizimli ravishda yetarli darajada ishlab chiqilmagan. Ayniqsa, ta'lim tizimi, oila va axborot makoni o'rtasidagi o'zaro integratsiyalashgan yondashuvlar yetarlicha chuqur tadqiq etilmagan bo'lib, mazkur holat ushbu mavzuning dolzarbligini yanada oshiradi.

Mazkur tadqiqotda ushbu muammoni o'rganish uchun kompleks metodologik yondashuv qo'llanildi. Tadqiqotning nazariy asosini tizimli, shaxsga yo'naltirilgan, kompetensiyaviy hamda aksiologik yondashuvlar tashkil etadi. Tizimli yondashuv asosida mafkuraviy immunitetni shakllantirish jarayoni o'zaro bog'liq ijtimoiy institutlar – ta'lim muassasalari, oila va ommaviy axborot vositalari faoliyati integratsiyasida tahlil qilindi. Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv esa yoshlarning individual xususiyatlari, ehtiyojlari va ijtimoiy tajribasini hisobga olgan holda pedagogik ta'sir mexanizmlarini aniqlashga xizmat qildi.

Kompetensiyaviy yondashuv doirasida yoshlarning axborot bilan ishlash, tanqidiy fikrlash va mustaqil qaror qabul qilish kompetensiyalarini rivojlantirish asosiy yo'nalish sifatida belgilandi. Aksiologik yondashuv esa ularning ongida milliy va umuminsoniy qadriyatlarni shakllantirish orqali mafkuraviy barqarorlikni ta'minlashga qaratildi.

Tadqiqot jarayonida tahlil va sintez, qiyosiy tahlil, kontent-tahlil, pedagogik kuzatuv, so'rovnoma va suhbat metodlaridan foydalanildi. Xususan, axborot xurujlarining mazmunini aniqlashda kontent-tahlil, yoshlarning mafkuraviy qarashlarini o'rganishda esa empirik metodlar muhim ahamiyat kasb etdi. Olingan natijalar ilmiy umumlashtirilib, yoshlar mafkuraviy immunitetini shakllantirishning samarali pedagogik-ijtimoiy mexanizmlari ishlab chiqildi.

NATIJALAR

Mazkur tadqiqot doirasida globallashuv va axborot xurujlari sharoitida yoshlar mafkuraviy immunitetini shakllantirishning pedagogik-ijtimoiy mexanizmlari kompleks tahlil qilinib, bir qator muhim ilmiy natijalarga erishildi.

Birinchi, mafkuraviy immunitetning tarkibiy tuzilmasi aniqlashtirilib, uning kognitiv (bilim va axborotni anglash), aksiologik (qadriyatlarga munosabat) va prakseologik (amaliy faoliyatda namoyon bo'lish) komponentlardan iborat yaxlit tizim ekanligi ilmiy asoslandi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, aynan ushbu komponentlar o'zaro uyg'unlikda rivojlangandagina yosh shaxs axborot xurujlariga nisbatan barqaror qarshilik ko'rsatish qobiliyatiga ega bo'ladi.

Ikkinchi, yoshlar ongiga ta'sir ko'rsatuvchi asosiy axborot tahdidlari tizimlashtirildi va ularning pedagogik tasnifi ishlab chiqildi. Xususan, destruktiv axborotlar, manipulyativ media kontentlar, pseudomadaniy ta'sirlar va individual ongni fragmentatsiyalovchi axborot oqimlari alohida guruhlariga ajratildi. Ushbu tasnif yoshlar bilan olib boriladigan tarbiyaviy ishlarni maqsadli tashkil etish imkonini beradi.

Uchinchi, tadqiqot davomida yoshlarning media savodxonligi darajasi va tanqidiy fikrlash ko'nikmalari mafkuraviy immunitetning shakllanishida hal qiluvchi omil ekanligi empirik jihatdan tasdiqlandi. So'rovnoma va kuzatuv natijalari shuni ko'rsatdiki, axborotni tahlil qila oladigan, uning manbasini tekshiradigan hamda mustaqil xulosa chiqarishga qodir yoshlar axborot xurujlariga kamroq beriluvchan bo'ladi.

To'rtinchi, mafkuraviy immunitetni shakllantirishning samarali pedagogik-ijtimoiy mexanizmlari ishlab chiqildi. Ular quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- ta'lim jarayonida media savodxonlikni tizimli joriy etish;
- interfaol va muammoli ta'lim texnologiyalari orqali tanqidiy tafakkurni rivojlantirish;
- oila, ta'lim muassasalari va ijtimoiy institutlar o'rtasida uzviy hamkorlikni yo'lga qo'yish;
- yoshlarning axborot madaniyatini shakllantirishga qaratilgan ijtimoiy loyihalarni kengaytirish.

Beshinchidan, tajriba-sinov ishlari natijalari asosida taklif etilgan pedagogik mexanizmlarning samaradorligi isbotlandi. Tajriba guruhlarida mafkuraviy immunitet ko'rsatkichlari (axborotni tanqidiy baholash, qadriyatlarga sodiqlik, mustaqil fikrlash darajasi) sezilarli darajada oshgani kuzatildi. Bu esa ishlab chiqilgan yondashuvlarning amaliy ahamiyatga ega ekanligini tasdiqlaydi.

Shuningdek, tadqiqot natijalari asosida yoshlar mafkuraviy immunitetini shakllantirishning integrativ modeli ishlab chiqildi. Ushbu model pedagogik ta'sirning mazmuni, shakli va metodlarini uyg'unlashtirgan holda, yoshlarni axborot xurujlaridan himoyalashning samarali tizimini yaratishga xizmat qiladi.

Umuman olganda, olingan natijalar globallashuv sharoitida yoshlar mafkuraviy immunitetini mustahkamlashda ta'lim tizimi va ijtimoiy muhitning o'zaro uyg'un faoliyati hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatdi hamda mazkur yo'nalishda ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqish uchun mustahkam nazariy asos yaratdi.

MUHOKAMA

Mazkur tadqiqot natijalari globallashuv va axborot xurujlari sharoitida yoshlar mafkuraviy immunitetini shakllantirish masalasining murakkab, ko'p darajali va tizimli yondashuvni talab etuvchi jarayon ekanligini yana bir bor tasdiqladi. Olingan ilmiy natijalar mavjud nazariy qarashlar bilan qiyosiy tahlil qilinganda, mafkuraviy immunitetni shakllantirish faqatgina ma'rifiy targ'ibot yoki axborot berish bilan cheklanmasdan, balki shaxsning ichki psixologik barqarorligi, qadriyatlar tizimi va ijtimoiy tajribasi bilan uzviy bog'liq ekanligi aniqlandi.

Tadqiqot davomida aniqlangan mafkuraviy immunitetning kognitiv, aksiologik va prakseologik komponentlari o'zaro integratsiyalashgan holda amal qilishi zarurligi haqidagi xulosa zamonaviy pedagogik konsepsiyalar bilan mos keladi. Biroq amaliyot tahlili shuni ko'rsatdiki, ta'lim tizimida ushbu komponentlarning mutanosib rivojlanishi yetarli darajada ta'minlanmayapti. Xususan, bilim berishga yo'naltirilgan yondashuv ustun bo'lib, yoshlarning tanqidiy fikrlash, mustaqil tahlil qilish va axborotni selektiv qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirish ikkinchi darajaga tushib qolmoqda. Bu esa o'z navbatida axborot xurujlariga nisbatan zaiflikni kuchaytiruvchi omil sifatida namoyon bo'ladi.

Shuningdek, tadqiqot natijalari yoshlar orasida media savodxonlik darajasining turlicha ekanligini ko'rsatdi. Raqamli texnologiyalardan faol foydalanayotgan bo'lishiga qaramay, aksariyat yoshlar axborotning ishonchliligini baholash, uning yashirin maqsadlarini anglash va manipulyativ ta'sirlarni aniqlashda yetarli kompetensiyaga ega emas. Bu holat "raqamli iste'molchi" modelining ustunligi, ya'ni yoshlarning axborotni passiv qabul qiluvchi sifatida shakllanayotganini anglatadi.

Shu boisdan ham pedagogik jarayonda media savodxonlikni rivojlantirishni alohida tizim sifatida emas, balki barcha fanlar integratsiyasida amalga oshirish zarurati yuzaga keladi.

Muhokama jarayonida yana bir muhim jihat – ijtimoiy institutlar oʻrtasidagi hamkorlik masalasi alohida eʼtibor talab etishi aniqlandi. Tadqiqot shuni koʻrsatdiki, oila, taʼlim muassasalari va ommaviy axborot vositalari oʻrtasidagi uzviylik yetarli darajada yoʻlga qoʻyilmagan. Natijada yoshlar turli manbalardan qarama-qarshi mazmundagi axborotlarni qabul qilmoqda va bu ularning mafkuraviy pozitsiyasida beqarorlikni yuzaga keltirmoqda. Demak, mafkuraviy immunitetni shakllantirishda faqat pedagogik taʼsir bilan cheklanib qolmasdan, keng ijtimoiy muhitni ham tizimli ravishda jalb etish lozim.

Tadqiqot doirasida ishlab chiqilgan pedagogik-ijtimoiy mexanizmlar samaradorligi tajriba-sinov ishlari orqali tasdiqlangan boʻlsa-da, ularni keng koʻlamda amaliyotga joriy etishda ayrim muammolar mavjudligi kuzatildi. Xususan, pedagoglarning media savodxonlik darajasi, innovatsion metodlarni qoʻllashga tayyorgarligi hamda metodik taʼminotning yetarli emasligi ushbu jarayonni sekinlashtiruvchi omillar sifatida namoyon boʻlmoqda. Bu esa pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish tizimida mazkur yoʻnalishga ustuvor ahamiyat qaratish zarurligini koʻrsatadi.

Shu bilan birga, globallasuv jarayonlarining dinamik xususiyati va axborot makonining tezkor oʻzgaruvchanligi mafkuraviy immunitetni shakllantirish mexanizmlarini doimiy ravishda takomillashtirib borishni talab etadi. Yaʼni, ushbu jarayon statik emas, balki moslashuvchan, innovatsion yondashuvlarga asoslangan boʻlishi lozim.

Umuman olganda, muhokama natijalari shuni koʻrsatadiki, yoshlar mafkuraviy immunitetini shakllantirish pedagogika, psixologiya va ijtimoiy fanlar integratsiyasiga asoslangan holda amalga oshirilishi zarur. Faqatgina kompleks, tizimli va uzluksiz yondashuv orqali yoshlarni axborot xurujlari taʼsiridan himoya qilish va ularni mustaqil, barqaror mafkuraviy pozitsiyaga ega shaxs sifatida shakllantirish mumkin.

XULOSA

Mazkur tadqiqot globallasuv va axborot xurujlari sharoitida yoshlar mafkuraviy immunitetini shakllantirish muammosini kompleks pedagogik-ijtimoiy hodisa sifatida tahlil qilish imkonini berdi. Tadqiqot natijalari shuni koʻrsatdiki, mafkuraviy immunitet – bu shaxsning nafaqat bilim darajasi, balki uning qadriyatlar tizimi, tanqidiy tafakkuri va ijtimoiy faolligi bilan uzviy bogʻliq boʻlgan integrativ sifatdir. Shu bois uni shakllantirish jarayoni tizimli, uzluksiz va koʻp omilli pedagogik taʼsirni talab etadi.

Ilmiy izlanishlar asosida mafkuraviy immunitetning kognitiv, aksiologik va prakseologik komponentlardan iboratligi asoslab berildi hamda ularning oʻzaro uygʻun rivoji yoshlarning axborot xurujlariga nisbatan barqarorligini taʼminlovchi muhim omil ekanligi aniqlandi. Ayniqsa, media savodxonlik, tanqidiy fikrlash va mustaqil qaror qabul qilish koʻnikmalarining rivojlanganligi yoshlar ongini turli

manipulyativ ta'sirlardan himoya qilishda hal qiluvchi ahamiyat kasb etishi ilmiy jihatdan tasdiqlandi.

Tadqiqot jarayonida ishlab chiqilgan pedagogik-ijtimoiy mexanizmlar yoshlar mafkuraviy immunitetini shakllantirishda ta'lim tizimi, oila va ijtimoiy muhitning integratsiyalashgan faoliyati zarurligini ko'rsatdi. Mazkur mexanizmlar asosida tashkil etilgan tajriba-sinov ishlari ularning samaradorligini amaliy jihatdan isbotladi hamda yoshlarning axborotga ongli va tanqidiy munosabatini shakllantirish imkoniyatlarini kengaytirdi.

Shu bilan birga, tadqiqot natijalari mazkur yo'nalishda hali yechimini kutayotgan qator muammolar mavjudligini ham ko'rsatdi. Xususan, ta'lim tizimida media savodxonlikni tizimli joriy etish, pedagog kadrlarning innovatsion kompetensiyalarini rivojlantirish hamda ijtimoiy institutlar o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish zarurati dolzarbligicha qolmoqda. Bu esa kelgusida mazkur yo'nalishda chuqurroq ilmiy tadqiqotlar olib borish va amaliy mexanizmlarni takomillashtirishni taqozo etadi.

Umuman olganda, globallashuv sharoitida yoshlar mafkuraviy immunitetini shakllantirish jamiyat barqarorligi va milliy xavfsizlikni ta'minlashning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Shu bois mazkur jarayonni ilmiy asoslangan, innovatsion va integrativ yondashuvlar asosida tashkil etish, yosh avlodni mustahkam mafkuraviy pozitsiyaga ega, ongli va faol fuqarolar sifatida tarbiyalashning muhim sharti sifatida namoyon bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROYHATI:

- 1.Castells M. The Rise of the Network Society. Oxford: Blackwell, 1996.
- 2.Bauman Z. Globalization: The Human Consequences. Cambridge: Polity Press, 1998.
- 3.Schiller H. Mass Communications and American Empire. Boston: Beacon Press, 1969.
- 4.Jo'rayev N. Milliy g'oya va mafkura asoslari. Toshkent: Ma'naviyat, 2019.
- 5.Lasswell H.D. Propaganda Technique in the World War. New York: Knopf, 1927.
- 6.Ergashev A. Globallashuv va milliy taraqqiyot. Toshkent: Akademiya, 2018.
- 7.UNESCO. Media and Information Literacy Curriculum for Teachers. Paris, 2011.
- 8.Freire P. Pedagogy of the Oppressed. New York: Continuum, 1970.
- 9.O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida" gi Qonuni. 2020.
- 10.Postman N. Amusing Ourselves to Death. New York: Penguin, 1985.